

УДК 378.147

І.М. Кубенко, к.е.н., доцент кафедри економіки та управління персоналом УМО НАПН України

ЩО ТАКЕ КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ЯК ЇЇ РОЗУМІЮТЬ В ОСВІТІ

Анотація. У статті обґрунтовано поняття «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід».

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, ініціативність, співробітництво.

Аннотация. В статье обоснованы понятия «компетентность», «компетенция», «компетентностный подход».

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компетентностный подход, инициативность, сотрудничество.

Annotation. In the article the terms “competence”, “competence approach” were theoretically substantiated.

Key words: competence, initiativeness, collaboration.

Актуальність. Сучасний темп економіки породжує нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів. Виникає необхідність віддавати перевагу предметам, які розвивають інтелектуальні здібності, ініціативність, пристосованість і впевненість для роботи в сучасних умовах. Економіка завтрашнього дня потребує від робітника не стільки орієнтації на виконання певного завдання, скільки вміння вирішувати проблеми, орієнтуватися в сучасних умовах.

Усі ці процеси роблять життєво важливою спрямованість у вищій освіті на найбільш орієнтованих у нових умовах спеціалістів і нових моделей їх підготовки. Наразі адекватна модель спеціаліста є не кваліфікаційною, а компетентнісною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «компетентність» з'явилося в педагогічній літературі порівняно недавно і не є на сьогодні досить дослідженим. Так вислів «компетентнісна освіта», як досягнення

певного освітнього результату, з'явилося у 60-х роках минуло століття у США, Великобританії й Німеччині.

На відміну від терміну «кваліфікація» компетентність включає не тільки суцільно професійні знання й уміння, а й такі якості, як ініціативність, здатність до співробітництва, роботи в групі, вміння оцінювати ситуацію, логічно мислити, добувати, відбирати й аналізувати інформацію. Точніше, людина може стати компетентною тільки після здобуття нею адекватної інформації, знань і практичного досвіду. Тобто у формуванні компетентної особистості освіта відіграє головну роль.

У сучасній вітчизняній педагогіці поняття компетентності як терміну, що описує кінцевий результат навчання, починають використовувати тільки з останньої чверті ХХ століття.

У радянській енциклопедії (1960 р.) цього поняття взагалі не було. Лише у наступному виданні з'являється поняття «компетенція». В енциклопедичному словнику (1983 р.) є поняття «компетенція» й «компетентність», де вони ототожнюються. Словник іншомовних слів (1985 р.) відокремлює ці поняття.

«Компетентний» - досвідчений у певній галузі чи якомусь питанні; «компетенція» - сукупність повноважень органу, повноважень особи, що встановлюються законом, нормативним актом, тощо.

Словник сучасної англійської мови пояснює: *competens* – «компетенція» - 1) здібність й уміння здійснювати необхідну діяльність; 2) володіння спеціальною сферою знань; 3) спеціальні вміння для виконання певних професійних обов'язків. Компетентність (від лат. *competens* – належний, відповідний) становить сукупність необхідних щодо ефективної професійної діяльності (вузу, студента, викладача), систематичних функціональних знань й умінь (науково-виробничих, суспільно-політичних, психолого-педагогічних, економічних, предметних і відповідних особистісних якостей).

А «компетенція», на думку багатьох дослідників, є похідним від поняття «компетентність» й визначає сферу застосування знань, умінь і навичок людини, в той час як «компетентність» є семантично первинною категорією й представляє собою їх сукупність, систему, певні знання.

Програмні положення теорії компетентності широко використовувалися в теорії педагогіки США ще у 70-і роки минулого ст., коли була обґрунтована концепція індивідуального навчання, що орієнтувала американського вчителя на актуалізацію розумових й естетичних потреб учнів.

Поняття компетентностей та компетенцій науково обґрунтовано вченими країн Європейського союзу у середині 80-х років минулого століття (Д. Мертенс, А. Шелтон, Р. Бадер та ін.). Європейські експерименти розглядають поняття компетентності як загальні, ключові або базові вміння, ключові кваліфікації. Ними визначено також поняття «компетентність» як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання.

У 80-ті роки поняття «компетентність» значно розширюється й набуває характеру сукупності інтелектуальних, фізичних, політичних, соціальних, моральних і естетичних пізнань, отриманих людиною як у системі освіти, так і з інших джерел, що знаходяться в таких сферах, як навчання, праця, культура, політика, екологія, навколишнє середовище. Усі ці напрями формують компетентність особистості, створюючи умови для всебічного розвитку індивіда.

Поняття «компетентність» знаходиться нині в епіцентрі світової думки тому що, воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини й працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних

ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність [1].

Орієнтуючись на сучасний ринок праці, основними пріоритетами освіти стосовно компетентності з'являються вміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, бути освіченими щодо інформації, уміти її аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення й навчатися упродовж всього життя.

Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох країн, одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, відповідно до сучасних потреб, інтеграції до освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід і створення механізму його запровадження.

Відомі міжнародні організації, що нині працюють у сфері освіти, останнім часом вивчають проблеми, що пов'язані з появою компетентнісно орієнтованої освіти, серед яких ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Міжнародний департамент стандартів.

Компетентнісно орієнтований підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром у світі. У багатьох Європейських країнах сьогодні результати навчання базуються на досягненні учнями необхідних компетентностей.

Саме поняття “компетентнісна освіта” виникло у США в процесі вивчення досвіду роботи видатних учителів. Вже тоді, у 80-ті на початку 90-х років була спроба визначити компетентності як освітній результат. Сьогодні фахівці США визначають три основних компоненти в компетентнісній освіті – це формування знань, умінь і цінностей особистості.

У Росії також проголошено компетентнісний підхід одним з напрямів стратегії розвитку освіти.

У «Стратегії модернізації змісту загальної освіти» основними ідеями компетентнісного підходу російські науковці вважають:

- компетентність є ключовим поняттям, оскільки воно поєднує у собі інтелектуальний і діяльнісний складові освіти;
- поняття «компетентність» ширше за поняття «знання», «вміння», «навички»;
- компетентність формується в процесі навчання та набуття практичного досвіду.

Досвід країн, що реалізують компетентний підхід до змісту освіти протягом декількох років, дозволяє спостерігати спільні тенденції, спроби розробити певну систему компетентностей. Таку систему складають:

- надпредметні (міжпредметні) компетентності – вони можуть бути представлені, як “ключові”, “базові”;
- загальнопредметні компетентності (освітні галузі);
- спеціальнопредметні (стосовно певного предмету).

Надпредметні (ключові) компетентності є:

- синтетичними, тобто такими, що поєднують певний комплекс знань, умінь і ставлень, що набуваються протягом засвоєння всього змісту освіти;
- вони не пов’язані з певним предметом;
- вони можуть бути метафорично визначені, як фактичні знання, здобуті в школі протягом шкільного життя.

Прикладом надпредметних компетентностей можуть бути такі здатності людини:

- творче мислення;
- здатність до спілкування у різних ситуаціях;
- здатність до пристосування у різних ситуаціях;
- розуміння й уміння використовувати технології;
- здібності до досліджень;
- мати комплекс індивідуальних і соціальних цінностей й орієнтуватися на них.

Загальнопредметні компетентності визначаються для кожного предмету й розвиваються протягом всього терміну його вивчення.

Спеціальнопредметні компетентності визначаються для кожного предмету, вони змінюються до кожного року навчання [5].

Європейський вибір України позначається на її прагненні подолати бар'єри у вітчизняній і європейській освітніх системах, наблизитись до продуктивних надбань різних країн. З цією метою в Україні широко випробовується система європейських вимог до вивчення іноземних мов, інші стратегічні напрацювання в сфері соціалізації особистості, вироблення соціальних навичок у спілкуванні тощо.

Українська освіта вже почала отримувати поняття компетентності. Актуальність і необхідність досліджень, пов'язаних з модернізацією змісту освіти й реформування освітньої галузі окреслили роботу спільного проекту Міносвіти та науки України й Програми розвитку ООН в Україні “Іновація й оновлення освіти для покращення добробуту та зниження рівня бідності” (2001—2003) і “Освітня політика та освіта: рівний рівному” (2004—2006), що спрямовані на вироблення рекомендацій для реалізації стратегії реформування освіти в Україні. Було визначено пріоритетні галузі реформування освіти, серед яких оновлення змісту освіти шляхом впровадження компетентнісно орієнтованого підходу.

Подальша розробка моделі компетентної освіти зв'язана з переходом від загальнотеоретичного уявлення про його зміст щодо побудови предметних освітніх програм, адекватних їм ситуаційно-моделюючих технологій і контрольнo-вимірювальних методів. Можливо виявити загальні характеристики освітньої програми, орієнтовану не на предметно-знаннєву, а на компетентну модель освіти:

- опис ознак і очікуваного рівня компетентності у певній області;

- виявлення необхідного набору наукових задач-ситуацій у співвідношенні зі зростанням повноти, проблемності, конкретності, новизни, життєвості, практичності, самооцінки;

- технології супроводу: консультування й підтримки того, хто навчається, в процесі проходження програми.

У якості першочергових заходів у процесі побудови компетентної моделі проявляються три основних:

1) розширення в структурі наукових програм за загальноосвітніми дисциплінами міжпредметного компонента (включення в програму міжпредметних занять, що не можуть бути вирішені за рахунок одного предмету);

2) створення принципової схеми введення компонентних елементів в усі області наукового плану. Це повинно виглядати як набір вимог (тобто освітній стандарт) для побудови наукового предмету, орієнтованого на компетентність, а не на показання матеріалу;

3) реалізація компетентнісної моделі освіти передбачувана програмами розвитку освіти з урахуванням варіативних шляхів реалізації освітніх можливостей.

Як вже було зазначено, українська освіта тільки починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, що пропонують європейські країни. І хоча в проєкті освітніх стандартів є спроби закласти досягнення компетентностей, в освітніх галузях ще немає системного підходу до поняття компетентності. Це є лише постійним предметом дискусій, як у педагогічному середовищі, так і у вітчизняній літературі, як на міжнародному, так і національних рівнях різних країн.

Відтак «компетентнісна освіта» як досягнення певного освітнього результату з'явилася у 60-х роках минулого століття у США, Великобританії, Німеччині, а на початку 90-х – у вітчизняній літературі зароджується спеціальний напрямок – компетентнісний підхід в освіті.

В українській педагогіці щодо адекватного розуміння термінів “компетенція й компетентність” дискусії продовжуються досить давно. Одна з перших спроб проаналізувати завдання української освіти в європейському контексті належить Б.Г. Чижевському [10]. Ряд публікацій з досвіду вживання термінів “компетенція” й “компетентність”, на які орієнтуються в освіті європейські країни, належить О.В. Овчарук. У її роботах наведено переліки компетентностей, на які орієнтуються в освіті європейські країни [11].

На нашу думку, колективна монографія “Життєва компетентність особистості” найбільш повно розкриває компетентнісний підхід в освіті. У ній подаються психологічний і педагогічний аналізи життєвої компетентності особистості як передумови свободи її життєвих виборів й умови життєвих успіхів. Розкривається зміст поняття “компетентність”, його структура, умови й техніки формування [12].

Академік НАПН Н. Бібік з'ясовує сутність даного поняття таким чином: “компетентність стосовно структури змісту освіти, що побудована у сучасних стандартах за галузевим принципом і в програмах, виводить універсальний метарівень, що в інтегрованому вигляді представляє освітні результати [8].

О. Овчарук зазначає, що українська освіта вже почала оперувати поняттям компетентності в пропонованому європейськими країнами сенсі. І хоча в розробленому й прийнятому у 2003 р. документі Державних стандартів базової і повної середньої освіти є спроби закласти досягнення учнями компетентностей в основу змісту освітніх галузей, необхідно запроваджувати цілісний системний і взаємоузгоджений підхід до систематизації понять компетентності, компетенції й ключових компетентностей, що необхідно для забезпечення української освіти до світових загальноосвітніх процесів [9].

На думку О. Пометун, компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання. Він потребує трансформації змісту освіти. Його трансформація відповідно до компетентнісного підходу, насамперед, визначається принципово іншими принципами відбору й структурування, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу – набуття учнем компетентностей [10].

Компетентнісний підхід у даних умовах найбільш оптимальний. Урядова стратегія модернізації освіти припускає, що в основу оновленого змісту освіти будуть покладені “ключові компетентності”.

У сучасних освітніх концепціях західних країн поняття “ключові компетентності” набуло значної уваги. Але ж і сьогодні не існує його чіткого визначення.

Основні концептуальні особливості ключових компетентностей визнають більшість вчених, де:

- ключові компетентності – це поняття ключових компетентностей, що відображають реалії професійного й соціального життя;

- ключові компетенції, пов'язані з усіма сферами життєдіяльності людини. А саме, що від ключових компетентностей залежить не тільки професійна діяльність людини, а також і участь у політичному житті, громадських організаціях, сімейне життя;

- ключові компетентності, що й відносять до розумової діяльності найвищого ступеня складності. Розкривається рівень складності розумової діяльності. Передбачити певну розумову автономність, що включає активний і рефлексивний підходи до життя [7].

Одним з перших, хто ввів поняття “ключові компетенції” в російську науково-педагогічну літературу, є О. Хуторський. Він пропонує для розділення загального й індивідуального розрізняти синонімічні поняття “компетенція” й “компетентність”. Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів

діяльності), що задаються відносно до певного кола предметів й процесів, необхідних для якості продуктивної діяльності стосовно них. Компетентність - це володіння людиною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї й предмета діяльності [11].

Перелік ключових компетенцій О. Хуторський визначає на основі провідних цілей загальної освіти, досвіду особистості, а також основних видів діяльності учня, що дозволяють йому оволодівати соціальним досвідом, формувати навички практичної діяльності в суспільстві:

- ціннісно-смилова компетенція, що пов'язана з ціннісними уявленнями учня, його здатністю до орієнтування в житті;

- загальнокультурна компетенція, яка означає, що учень має знання й досвід у певних видах діяльності. Це особливості національної й загальнолюдської культури, культурологічні засади сімейних, соціальних суспільних явищ і традицій, роль науки й релігії в житті людини, компетенції у сфері побуту й культурного дозвілля;

- навчально-пізнавальна компетенція, як сукупність компетенцій учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності; вміння обирати ціль, планування аналізу, рефлексії, самооцінки, навчально-пізнавальної діяльності;

- інформаційна компетенція, що пов'язана з формуванням уміння самостійно добувати, аналізувати, обирати необхідну інформацію;

- комунікативна компетенція, що містить оволодіння способами взаємодії з людьми, навичками роботи в групі;

- соціально-трудова компетенція як оволодіння знаннями й досвідом у громадянсько-суспільній діяльності, соціально-трудовій сфері, галузі сімейних стосунків, питаннях економіки і права;

- компетенція особистісного самовдосконалення, яка спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку [11].

Ключова компетентність, на думку українських педагогів, є суб'єктивною категорією, що фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, що можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Основні ознаки життєвих (ключових) компетенцій зазначені таким чином:

- поліфункціональність: дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в різних сферах особистого й суспільного життя;
- надпредметність і міждисциплінарність: застосовані не тільки в школі, а й на роботі, в сім'ї, у політичній сфері тощо;
- багатомірність: охоплюють знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні й практичні вміння, творчі відкриття, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінку тощо;
- забезпечують широку сферу розвитку особистості та її логічного, творчого й критичного мислення, самопізнання, самовизначення, самооцінки, самовиховання тощо.

За результатами діяльності робочої групи з питань запровадження компетентнісного підходу, створеної в рамках проекту ПРООН "Освітня політика та освіта "рівний – рівному", запропоновано такий перелік ключових компетентностей:

- уміння вчитися (навчальна);
- громадянська;
- загальнокультурна;
- компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій;
- соціальна;
- підприємницька;
- здоров'язберігаюча [11].

Бельгійські експерти визначають такі компетентності:

- соціальні (активна участь у житті суспільства, комунікативні вміння, уміння співпрацювати);

- здатність діяти та й думати самостійно (опанування інформаційними технологіями, уміння розв'язання проблеми, здатність до самокерування й саморегуляції, уміння критично мислити);

- мотиваційні компетентності (здатність до навчання й винахідництва);

- ментальна рухливість (гнучкість і адаптованість);

- функціональні компетентності (лінгвістичні, технічні).

Німецькі педагоги визначили шість типів фундаментальних компетентностей:

- інтелектуальні знання (навчання упродовж всього життя);

- навчальна компетентність (уміння вчитися);

- методологічні компетентності (мовна компетентність), опанування інформаційними технологіями;

- соціальні компетентності (соціальне єднання, здатність розв'язувати конфлікти, робота в команді тощо);

- ціннісні орієнтації (соціальні, демократичні й індивідуальні цінності).

Висновки. Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти й організації авральновиховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Сучасні тенденції розвитку роблять системоутворюючий вплив на реформування системи вищої освіти України й передбачають:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дають змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього й кваліфікаційного рівня відповідно до її здібностей, забезпечити її мобільність на ринку праці;

- підвищення освітнього й культурного рівнів суспільства: створення умов для навчання протягом всього життя;
- наближення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинутих країнах світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Література

1. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн / І. Тараненко; За ред. Єрмакова І.Г. // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. – К. : «Контекст», 2000.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М., «Когито – центр», 2002.
3. Вища освіта України: Болонський процес [навч. посібн.] – Тернопіль : “Богдан”, 2004.
4. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун. – К. : “К.І.С.”, 2004.
5. Чижевський В.В. Загальноєвропейський аспект формування змісту освіти в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. “Стандарти загальної середньої освіти. Проблеми, пошуки, перспективи», 25-26 червня 1996 р. - К., 1996.
6. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : “К.І.С.”, 2003.
7. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики [навч.-метод. посібн.] / за ред. І.Г. Єрмакова. – Запоріжжя : “Центріон”, 2005.
8. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. / Н. Бібік // Основна школа. - 2005. - вип. 3-4.
9. Овчарук О. Перспективи запровадження компетентнісного підходу до вітчизняного змісту освіти / О. Овчарук // Основна школа. – 2005. - вип.3-4.
10. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. Пометун // Основна школа, 2005, вип. 3-4.
11. Хуторской А.К. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.К. Хуторской // Народное образование. - 2003. - №2.